

- ^{16.} Лівницький М. А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками. – Мюнхен-Філадельфія: Українське Інформаційне Бюро, 1984. – С. 11.
- ^{17.} Шульгін О. Без території. Ідеологія та чин Уряду УНР на чужині. Автентич. відтворення вид. 1934 р. / Відп. ред. Г. Й. Удовенко; Упорядники: Г. В. Стрельський, І. Д. Шевченко. – К.: Юрінком Інтер, 1998. – С. 110.

Summary

In the article the author analyzes phenomenon of the Ukrainian political emigration in the XVIII century as a kind of model for the State Center of Ukrainian People's Republic in exile in 1920-1992. In this context the causes of decline of the Ukrainian People's Republic (UNR) and forced exile of the UNR government are examined.

Key words: *Ukrainian political emigration, P. Orlyk, UNR, Petliura, DC UNR.*

Одержано 8 квітня 2013 р.

УДК 94 (477) "1919/1920":364

О.М. Завальнюк

ДІЯЛЬНІСТЬ УКРАЇНСЬКОЇ ВЛАДИ ІЗ СОЦІАЛЬНОГО ЗАХИСТУ ГРОМАДЯН УНР (листопад 1919 – листопад 1920 рр.)

На основі архівних і опублікованих джерел досліджується питання про заходи українських урядів та інституту Головноуповноваженого уряду УНР Івана Огієнка із соціального захисту громадян республіки з листопада 1919 по листопад 1920 рр., коли Українська революція переживала один із найскладніших і найдраматичніших періодів.

Ключові слова: *Директорія, Рада Народних Міністрів, Головноуповноважений уряду УНР, Українська Народна Республіка, громадяни, економічна криза, інфляція, зарплата, матеріальна допомога, стипендія, пенсія.*

Турбота про людину має бути постійною складовою політики будь-якої національної держави, незалежно від часу її існування. Державні утворення, які появилися на завершальній стадії глобального воєнного конфлікту 1914-1918 рр., тривалій господарської кризи, викликаної ним, мали вкрай слабкі економіки і обмежені фінансові ресурси. Для соціального захисту управлінської номенклатури і простих людей коштів катастрофічно не вистачало. Це у повній мірі стосується другої Української Народної Республіки, особливо в період з листопада 1919 по листопад 1920 рр., коли від активізації людського фактора у великій мірі залежала доля країни.

В історичній літературі це питання, за деяким винятком¹, практично не з'ясовано, що пояснює вибір теми нашої статті. Її метою є дослідження ухвалених рішень вищою українською владою щодо соціального захисту

різних категорій громадян УНР в умовах великих територіальних втрат, воєнного протистояння і часткового відновлення державного будівництва в період з середини листопада 1919 до середини листопада 1920 рр.

Після вимушеного від'їзду Директорії і Ради Народних Міністрів з Кам'янця-Подільського 16 листопада 1919 р. вищу українську владу у місті і кількох повітах Поділля представляв спеціально залишений керівництвом республіки Головноуповноважений уряду І.І. Огієнко з підлеглим йому комітетом (згодом – радою), до якого увійшли по одному представнику від різних міністерств. У «Повноважності», спеціальному документі, підписаному Головою РНМ І.П.Мазепою і державним секретарем Л.Шрамченком, зазначалося: «Головноуповноважений опікується всіма українськими громадянами, що залишилися на опущеній урядом території, береже державне майно, допомагає українським громадянам і інституціям і, зокрема, допомагає їм повернутися додому; опікується Українським Червоним Хрестом та всіма шпиталями і хворими. Головноуповноважений, як представник уряду, заступає інтереси громадян перед тою неукраїнською військовою та цивільною владою, яка займе м. Кам'янець із залишеним урядом районом. Розпоряджається асигнованими в його розпорядження державними коштами, веде належну звітність»². Виконувати покладені державою нові обов'язки ректору І.І. Огієнку було дуже складно, оскільки польські урядовці і військовики практично не рахувалися з інтересами української сторони.

Великою заслугою Головноуповноваженого була безперервна робота Кам'янець-Подільського державного українського університету – єдиної національної вищої школи, яка функціонувала в часи другої УНР і була гордістю українського відродження. 15 листопада 1919 р., напередодні від'їзду, РНМ ухвалила відпустити в розпорядження цього вишу на зарплату працівникам та інші потреби 3195000 крб.³ А вже 1 січня 1920 р. І.І. Огієнко провів нараду трьох присутніх у Кам'янці-Подільському міністрів («мала Рада Народних Міністрів»), яка погодила законопроект «Про тимчасове підвищення з 1-го грудня 1919 р. оплатних норм служачих Кам'янець-Подільського Державного Університету». Ним передбачалося збільшення розміру окладів працівникам вишу за 45 розрядами⁴. 25 березня 1920 р. І.І. Огієнко оголосив постанову про поліпшення матеріального становища службовців центральних державних і низки місцевих установ, що підпорядковувалися УНР. Зарплата викладачів, завідуючих кабінетами і стипендії студентам університету зросли уп'ятеро, в той час як іншим працівникам – лише у 4 рази⁵.

Важливим напрямом роботи повноваженого представника уряду УНР було забезпечення нормальної роботи лікувальних закладів в умовах всіляких епідемій (віспи, тифу, «іспанки»), інших захворювань, зокрема азійської холери, дизентерії. Лише у Кам'янецькому повіті кількість інфекційних хворих зросла проти 1918 р. у 82 рази⁶. Вже 25 листопада 1919 р. Комітет Головноуповноваженого (КГУ), обговоривши, зокрема, ситуацію, пов'язану із захворюванням кам'янчан на тиф, прийняв ухвалу

про негайне вироблення плану боротьби з епідемією та допомоги лікарям-інфекціоністам⁷. До цього питання повернулися через тиждень, утім урядовці змушені були визнати, що без серйозної допомоги держави справитися з цим лихом не вдасться⁸.

На початку 1920 р. І.І. Огієнко затвердив штати шпиталів і різних медико-санітарних установ, познайомився з роботою кожного з них. Станом на 26 лютого загальна кількість хворих, які лікувалися офіційно, становила 915 осіб (365 з них мали інфекційні захворювання, переважно на тиф)⁹. Але вже через тиждень кількість уражених сипним, черевним і поворотним тифом зросла до 467¹⁰, а на початку травня вона становила 563 особи¹¹, що свідчило про недостатність заходів боротьби проти епідемії. На утримання усіх підконтрольних Головноуповноваженому лікувальних закладів відпустили 6,5 млн. крб.¹². Окремо було профінансовано діяльність протезної майстерні при 11-му військовому шпиталі, яка певний час не працювала через відсутність коштів¹³. Щоб уберегти від захворювання учнів, КГУ 2 грудня 1919 р. перервав навчальний процес в школах міста, доки епідемія грипу не спаде. Того ж дня на боротьбу з різними пошестями було виділено 2154200 крб.¹⁴. Утім, коштів на роботу лікувальних закладів гостро не вистачало. Так, у квітні 1920 р. через це довелося закрити міську інфекційну лікарню¹⁵, хоча хворих у місті було ще чимало (станом на 14 травня, за даними санітарного бюро міської управи, нараховувався загалом 871 інфекційний хворий¹⁶). Захворювання продовжувалися і в наступні місяці.

Старшинам, управлінцям й козакам армії УНР, які наприкінці 1919 р. проходили лікування у військових шпиталях Кам'янця-Подільського, за наказом І.І. Огієнка видавали належне грошове утримання за посвідками управління референта військових справ та Кам'янецького військового начальника¹⁷. Хворим козакам, які знаходилися на ст. Дунаївці, відпущені КГУ кошти доставив загін Головної філії Українського товариства Червоного Хреста¹⁸. Тим 70 старшинам, які за наказом вищої української влади, збиралися від'їжджати до польського Домб'є, він розпорядився виплатити «харчові» гроші (по 3 тис. крб. на одну особу)¹⁹. Крім того, їхнім сім'ям мали виплачувати по 200 крб. на добу²⁰. На пошиття білизни, одягу і взуття для хворих і полонених українців видали аванс в розмірі 3 млн. крб.²¹. Упродовж трьох місяців, починаючи з 19 грудня 1919 р., одужуючим козакам, за ухвалою Комітету головноуповноваженого, належало виплачувати щодоби по 160 грн. (80 крб.)²². 6 січня 1920 р. І.І. Огієнко зобов'язав військового референта надати усім старшинам, лікарям і урядовцям Дієвої армії УНР, а також частин і установ, які не отримали встановлених раніше відсоткових надбавок до зарплати у зв'язку з дорожнечею, грошову допомогу із розрахунку 200 грн. на добу в період з 16 листопада 1919 р. по 1 січня 1920 р.²³. Хворим і пораненим козакам, які лікувалися у Кам'янці-Подільському, впродовж двох перших місяців 1920 р. почали видавати, за ухвалою КГУ, гроші замість харчового пайка²⁴. 1 лютого 1920 р. референтура народного опікування підрахува-

ла, що на лікування, реабілітацію і переїзд 554 хворих було затрачено 2114734 грн.²⁵.

Великою проблемою для повноважного представника українського уряду і його команди були кілька тисяч державних службовців, які залишилися у Кам'янці-Подільському після від'їзду Директорії, уряду і міністерств. Через кризу готівки (її не встигали друкувати), державну допомогу, яку чиновникам нараховували відповідно до закону, вони не отримали (її зараховували на персональні книжки в ощадних касах). Щоб виправити становище і дати змогу витратити кошти в інтересах своїх родин, С.В. Петлюра 12 грудня 1919 р. доручив І.І. Огієнку вжити відповідних заходів, аби чиновникам видали їхні гроші без будь-яких обмежень, що і було зроблено за короткий час²⁶.

У січні 1920 р. загальна кількість держслужбовців у місті побільшав – до них приєдналися працівники кількох міністерств, переважно фінансів і шляхів, які прибули з польського Ланцута – місця перебування більшості органів державного управління УНР²⁷. Кожному з них виплатили по 3 тис. крб. Враховуючи масштаб цін (наприклад, на початку лютого 1920 р. на місцевому базарі фунт сала коштував 220-250 крб., м'яса – 100-115 крб., чорного хліба – 35-40 крб., пляшка молока – 50-60 крб.²⁸; а 22 березня пуд картоплі продавали за 1000 крб., фунт м'яса – за 170 крб., риби – 200 крб., сиру – 120 крб., масла – 600 крб.²⁹), ці кошти були не такими значними, як здавалося на перший погляд. Сконцентрованим у Кам'янці-Подільському урядовцям надавали безплатну медичну допомогу. Якщо хворий лікувався в домашніх умовах, то йому за кожний день непрацездатності виплачували по 100 крб. Після одужання кожен отримував на реабілітацію 1500 крб. Удвічі меншу суму отримували хворі члени родин держслужбовців при умові, що вони були іногородніми. В разі смерті глави сімейства затрати на похорон виплачували з фонду Головноуповноваженого³⁰. 3 квітня, напередодні Великодня, І.І. Огієнко провів через засідання Ради народних Міністрів ухвалу про надання урядовцям місцевих українських установ грошової допомоги в розмірі одного місячного утримання та відсоткових надбавок і добових нарахувань відповідно до закону від 26 січня 1920 р.³¹.

Важливо було забезпечити, хоча б на мінімальному рівні, потреби робітників дуже важливого державного підприємства – експедиції заготівлі державних паперів, що у Кам'янці-Подільському друкували паперові гроші, якими на різні цілі розпоряджався, за рішенням КГУ, І.І. Огієнко. Починаючи з 8 березня 1920 р. для працівників друкарського цеху експедиції, які вимушені були вдатися до страйку, рішенням наради міністрів у Кам'янці-Подільському зарплату підвищили удвічі³².

Грошова допомога надавалася окремим особам, родинам, а також тим інтелігентам і держслужбовцям, що через різні обставини опинилися без засобів до життя і мали дуже скрутне матеріальне становище. Йдеться, зокрема, про скульптора М.Перепелицю, який збирався відбутися на навчання до Сербії, і студента консерваторії Голинського (на підставі рішення КГУ

Головноуповноважений встановив їм стипендії³³, вдову покійного швейцара Подільської губернської народної управи (розмір матеріальної допомоги встановити не вдалося)³⁴, вдову і четверо сиріт лікаря Кам'янець-Подільської губернської земської лікарні А.С. Яроцького, який, надаючи допомогу хворим, помер від тифу (їм виплатили сумарно 20 тис. грн.)³⁵, вдову лікаря військового шпиталю Гарбара (надали 10 тис. грн. при умові, що вона відмовиться від місячної пенсії)³⁶. Вдові генерала Ф.О. Колодія призначили 50 тис. крб. допомоги з фонду Головноуповноваженого (очевидно, цих грошей просто не знайшлося, бо 10 травня 1920 р. РНМ з подачі І.І. Огієнка продублювала це рішення)³⁷. Дітям-сиротам 30 родин з містечка Гусятин Кам'янецького повіту, батьки яких померли від тифу, виплатили з того ж фонду загалом 100 тис. крб.³⁸. 100 учителям Холмщини надали одноразову допомогу в розмірі 200 тис. крб. Крім того, 26 грудня 1919 р. КГУ погасив їм заборгованість по зарплаті за попередні місяці на суму 884760 грн.³⁹. Дуже своєчасно було ухвалено рішення про виплату допомоги тим урядовцям, які не зі своєї волі потрапили до Тернополя і були інтерновані польською владою (на це Комітет на чолі з І.І. Огієнком відпустив аж 5 млн. грн.⁴⁰). Фінансову підтримку в розмірі 84 тис. крб. отримали на початку 1920 р. біженці з Буковини, які тимчасово оселилися у Кам'янці-Подільському і не мали заробітку (громадськість міста збрала на їх потреби значно меншу суму)⁴¹.

Для виплати стипендій 200 юнакам і дівчатам Кам'янець-Подільського державного українського університету (14,3% загальної кількості студентів цього вишу), значну частину яких становили вихідці з Галичини, представник вищої української влади провів через КГУ рішення асигнувати на зазначену мету 2,4 млн. крб.⁴².

За державні кошти у Кам'янці-Подільському похоронили референта військових справ Комітету ГУ, генерала Ф.О.Колодія, який помер від тифу 20 квітня 1920 р.⁴³.

Український високопосадовець по можливості не обходив питання соціального захисту національних меншин. Зокрема, сирітським притулкам малолітніх євреїв у Кам'янці-Подільському, Проскуріві, Фельштині, Вінниці і Могилеві-Подільському було асигновано 905400 крб., їдальні для малозабезпечених представників єврейської громади – 543400 крб., лікарні, відкритій єврейськими колами, – 80744 крб.⁴⁴.

Для допомоги 11 дитячим їдальням, які були створені у Кам'янці-Подільському і обслуговували дітвору міської бідноти, держава змогла виділити порівняно невеликі кошти – 100 тис. крб. Їх потратили на придбання таких продуктів, як рис, борошно, квасоля, цукор, какао, консервоване молоко тощо. Оскільки цього фінансування гостро не вистачало, управа міського відділу Українського товариства Червоного Хреста (її очолював Головноуповноважений уряду УНР Іван Огієнко), яка опікувалася дитячими їдальнями, звернулася до мешканців з проханням підтримати «фізичні сили вбогих, знесилених дітей», а також два дитячі притулки для українських сиріт⁴⁵.

Великою турботою І.І. Огієнка був захист прав вихідців з Галичини, особливо студентської молоді, яка неприємно ставилася до польської військової присутності на Поділлі, а також військового резерву, всіх прибульців до Кам'янця-Подільського з інших регіонів України (передусім, зайнятих більшовиками), стабільно зайнятих в різних сферах міського життя і проживали тут тривалий час. Щоб зберегти *status quo*, він неодноразово звертався до високих польських чинів, зокрема генерала Ф.Крайовського, які в результаті переглянули своє рішення щодо термінів депортації і, кінець-кінцем, її не здійснили⁴⁶.

Представник вищої української влади захищав інтереси тих громадян, які через різні обставини були заарештовані польською військовою владою, своїми зверненнями до її очільників наполягав на звільненні українців (державних службовців, громадських діячів, студентів, учнів, інших молодих людей) з-під варті. Турбуючись про дотримання прав групи ув'язнених, на яку поширювалася амністія, він навідався до місцевої буцегарні і розпорядився звільнити їх, за що отримав подяку від колишніх в'язнів⁴⁷.

З укладенням Варшавського договору і спільно розпочатої на східно-українських землях польсько-української воєнної кампанії функції спеціального представника уряду змінилися – до практичної роботи в УНР повернулася Рада Народних Міністрів на чолі з І.П. Мазепою, яка і розпоряджалася державними коштами на різні потреби країни, передусім військові. Утім, нами виявлено лише поодинокі факти ухвалення рішень про соціальний захист громадян. Так, 6 травня 1920 р. на засіданні РНМ, де головував І.І. Огієнко, було призначено пенсію (розмір не встановлений) родині урядовця Сурського⁴⁸. Наступного дня було прийнято постанову про виплату утримання (разом із добовими) наперед за травень-серпень професорам і приват-доцентам Кам'янець-Подільського державного українського університету, які направлялися в наукові відрядження⁴⁹.

Через два тижні, коли І.П. Мазепа заявив про свою відставку з посади прем'єр-міністра, РНМ прийняла ухвалу, за якою службовцям місцевих державних установ УНР, включаючи вищі, учительські інституції і нижчі початкові школи міст і містечок, підвищувалася зарплата⁵⁰. 2 млн. грн. допомоги уряд виділив для населення с. Сумівка Ольгопільського повіту Подільської губернії, яке постраждало від перебування однієї з частин Червоної армії. Крім того, він перевів у ранг закону свою постанову від 25 березня 1920 р. «Про поліпшення матеріального стану служачих державних установ на урядовців центральних державних установ і евакуйованих урядовців місцевих установ, які знаходяться поза межами території, котра підлягає компетенції Головноуповноваженого уряду УНР в м. Кам'янці»⁵¹.

31 травня 1920 р. у Вінниці приступила до роботи РНМ під керівництвом соціаліста-федераліста В.К. Прокоповича. З-поміж перспективних завдань, над вирішенням яких мав працювати уряд, було «забезпечити життя і добробут всіх громадян без різниці нації»⁵². Звісно, в умовах війни

ця теза з «Декларації правительства Української Народної Республіки» не сприймалася як першорядна. Державні готівкові видатки направлялися, у першу чергу, на потреби збройних сил. До того ж, готівки катастрофічно не вистачало. Розглядаючи програму міністра фінансів А.Маршинського щодо поліпшення фінансового становища УНР, уряд погодився з пропозицією щодо зовнішніх запозичень (до 1 млрд. польських марок, 2,1 млрд. французьких франків), зняття з рахунку Рейхсбанку 400 млн. німецьких марок, які належали Україні, невідкладне транспортування з Німеччини виготовлених гривнів, а також збільшення друку українських грошей на вітчизняних потужностях⁵³. Утім, до реалізації цих заходів РНМ не приступила, оскільки обставини воєнного часу змінювалися блискавично, до того ж не на користь республіки. Вже 6 липня, обміркувавши становище на фронті, уряд заговорив про евакуацію центральних державних установ і виплату їх службовцям утримання разом з добовими за два місяці наперед, а також сприяння українській інтелігенції у виїзді за кордон. 15 млн. крб. направили Українському Червоному Хресту (УЧХ) для надання медичної допомоги на фронті і транспортування поранених козаків до базових шпиталів⁵⁴. У три наступні дні уряд виділив кам'янецькій управі УЧХ 10 млн. крб. для утримання Другого військового шпиталю, міністрові внутрішніх справ – 5 млн. крб. на підтримку родин урядовців, які залишилися по той бік фронту, а також призначив матеріальну допомогу родині колишнього товариша міністра внутрішніх справ Абрамовича (200 тис. крб.) і вдові колишнього комісара Ушицького повіту Зновицького (100 тис. крб.)⁵⁵.

Перебуваючи в Галичині, уряд, маючи обмаль коштів, все-таки знаходив окремі можливості підтримувати тих, хто надзвичайно потребував матеріальної допомоги. Так, на лікування полковника Кудрявцева, який працював в.о. товариша міністра військових справ, віднайшли 240 тис. крб., урядовця Мамчура – 20 тис. польських марок, старшого юрисконсульта Міністерства юстиції В.Завадського – 30 тис. польських марок, а біженцям з Наддніпрянської України, які осіли у Львові, видали допомогу сумарно в розмірі 1 млн. крб. Крім того, в розпорядження міністра І.І. Огієнка від уряду двічі, у серпні і вересні, надійшло по 150 тис. польських марок для видачі українським біженцям, які опинилися в Галичині. Полковника Генерального штабу Є.Мішківського, який загинув в бою, а також померлого урядовця Міністерства земельних справ О.Паливоду поховали в Галичині за державні кошти; вдові Є.Мішківського призначили одноразову допомогу і пенсію (з'ясувати їхній розмір не вдалося). До того ж, родині загиблого надали 120 тис. польських марок як компенсацію за втрачене під час війни майно⁵⁶. Також було увалено закон про одноразові грошові допомоги військовослужбовцям та їх родинам⁵⁷.

Вагоме значення для забезпечення праці державних службовців, підтримки тих, хто був звільнений за штат різних міністерств через воєнні події в Україні, мало прийняття 4 серпня 1920 р. і введення в дію телеграфом «Закону про встановлення тимчасових правил про призначення

пенсій та допомог бувшим служачим державних установ Української Народної Республіки або родинам цих служачих». До пенсій (їх призначало Міністерство фінансів і лише у виключних випадках уряд) передбачалися тимчасові додатки у зв'язку з дорожнечею⁵⁸.

У жовтні на пропозицію керуючого Міністерством освіти УНР С.О. Сірополка уряд призначив одноразову допомогу в розмірі 100 тис. польських марок українській письменниці Ользі Кобилянській, яка мешкала в Румунії (кошти надійшли через Українську дипломатичну місію у Бухаресті). Члени уряду підтримали новопризначеного міністра праці В.В. Садовського і ухвалили рішення про виплату йому 25 тис. польських марок. 100 тис. грн. призначили для допомоги військовому прокурору генерал-хорунжому Є.Мошинському⁵⁹.

Українська влада розуміла велике морально-психологічне значення своїх кроків із соціальної підтримки громадян УНР, тому преса, яка захищала національне відродження і була на провладних позиціях, не пропускала можливості донести до читачів відповідну інформацію, формуючи тим самим прихильну до державних структур громадську думку і посилюючи надії, що українська республіка згодом прийде на допомогу багатьом злиденим. Це стосувалося призначення і семестрових стипендій, місячної (двомісячної) грошової допомоги студентам Кам'янець-Подільського державного українського університету із зазначенням прізвища, ім'я та факультету, і виплат конкретним родинам на похорони своїх відомих родичів, і ухвалення рішення щодо призначення пенсії у зв'язку із втратою годувальника, і надання допомоги єврейській громаді тощо.

Перебуваючи в екзилі, вищі органи УНР не залишали без уваги українських діячів, старшин, студентську молодь. Утім, можливості підтримати емігрантів матеріально були дуже скромними.

Отже, у зазначений період владні структури УНР (Головноуповноважений уряду УНР, Рада Народних Міністрів УНР, нарада членів уряду), не зважаючи на вельми складне зовнішнє і внутрішнє становище республіки, боротьбу між різними політичними силами, опозиційні настрої до Директорії з боку частини суспільства, нарешті, фінансово-економічну кризу і гіперінфляцію в країні, змогли реалізувати певні заходи у соціальній сфері (підвищення розміру платні науково-педагогічним, навчально-допоміжним і технічним працівникам, а також стипендій студентам українського держуніверситету, робітникам державного підприємства, виплата значної допомоги на лікування відомих державних діячів і значно менших сум – одужуючим козакам армії УНР, на утримання держслужбовців і членів їх родин, високопосадовців вищої української влади, педагогів, разової допомоги селянам, постраждалим від збройної боротьби в Подільському регіоні, тим військовикам, які переїжджали до місць формування частин українських збройних сил, дітям-сиротам, дитячим їдальням, єврейським громадам, біженцям, встановлення стипендій творчим діячам, надання грошової допомоги на поховання відомих людей, призначення низки пенсій для вдів, інших членів родин через втрату годувальника

тощо). Певні суми направлялися на утримання лікувальних закладів Кам'янця-Подільського, які надавали медичну допомогу місцевим жителям і державним службовцям, військових шпиталів. Робилися спроби впорядкувати пенсійне забезпечення і матеріальну допомогу державним службовцям, вимушено виведених за штат. На жаль, всі ці схвальні заходи в умовах воєнного протистояння не були масовими, реалізовувались епізодично, залишаючи за рамками державного соціального захисту основну частину населення УНР, яке було за межею і на межі бідності.

Примітки

1. Див.: Завальнюк О.М. І.І. Огієнко і польське адміністрування на території Поділля (листопад 1919-липень 1920 рр.) / О.М.Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського державного педагогічного університету: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний педагогічний університет, 1997. – Т. 1(3). – С. 143-158; Його ж. І.І. Огієнко: турбота про українські інституції та громадян УНР за польського адміністрування на Поділлі (листопад 1919 – липень 1920 рр.) / О.М.Завальнюк // Іван Огієнко і сучасна наука та освіта: наук. зб. Серія історична та філологічна. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Вип. IX. – С. 16-27; Його ж. Соціальний захист в політиці українських урядів за Директорії УНР (грудень 1918 – листопад 1919 рр.) / О.М.Завальнюк // Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки. – Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2012. – Т. 22. – С. 314-327 та ін.
2. Тюрменко І.І. Державницька діяльність Івана Огієнка (митрополита Іларіона): монографія / І.І.Тюрменко; передм. Н.І.Миронець. – К., 1998. – С. 260.
3. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 2, спр. 4, арк. 15 зв.
4. Державний архів Хмельницької області, ф.р.-582, оп. 1, спр. 2, арк.60-60 зв.
5. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 36, арк. 30.
6. Наш шлях. – Кам'янець-Подільський, 1920. – 14 січня.
7. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 1, арк. 31.
8. Там само, арк.38.
9. Наш шлях. – 1920. – 16 і 25 січня.
10. Наш шлях. – 1920. – 16 квітня.
11. Наш шлях. – 1920. – 20 травня.
12. Наш шлях. – 1920. – 10 лютого.
13. Наш шлях. – 1920. – 2 березня.
14. Трудова громада. – Кам'янець-Подільський, 1919. – 13 грудня.
15. Наш шлях. – 1920. – 25 квітня.
16. Наш шлях. – 1920. – 20 травня.
17. Трудова громада. – 1919. – 29 грудня.
18. Наш шлях. – 1919. – 12 грудня.
19. Трудова громада. – 1919. – 29 грудня.
20. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 1, арк. 120зв., 122.
21. Там само, арк. 86зв.

22. Там само, арк. 99.
23. Там само, арк. 106.
24. Трудова громада. – 1920. – 17 лютого.
25. Трудова громада. – 1920. – 20 лютого.
26. Трудова громада. – 1919. – 24 грудня.
27. Наш шлях. – 1920. – 22 січня.
28. Наш шлях. – 1920. – 7 лютого.
29. Наш шлях. – 1920. – 23 березня.
30. Трудова громада. – 1919. – 7 грудня.
31. Директорія і Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. – Т. 2. – С. 14.
32. ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр.1, арк. 103, 107.
33. Там само, арк.99зв.
34. Наш шлях. – 1920. – 7 лютого.
35. ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.163зв.
36. Директорія і Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. – Т. 2. – С. 24.
37. ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр.1, арк. 163зв.; Наш шлях. – 1920. – 13 лютого; Директорія і Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. – Т. 2. – С. 24.
38. ЦДАВО України, ф.1131, оп.1, спр.1, арк.103.
39. Там само, арк.106.
40. Там само, арк.110 зв.
41. Огієнко І. Рятуння України. На тяжкій службі своєму народові. Вид. 2-е / І.Огієнко. – Вінніпег: Тов-во «Волинь», 1968. – С. 42, 43.
42. Директорія і Радна Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. – Т. 2. – С. 9.
43. Огієнко І. Зазначена праця. – С. 34, 37.
44. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 1, арк. 158зв., 159.
45. Наш шлях. – 1920. – 8 травня і 20 червня.
46. Наш шлях. – 1920. – 21 і 24 лютого, 9 березня.
47. ЦДАВО України, ф. 1131, оп. 1, спр. 6, арк. 190; Наш шлях. – 1919. – 30 листопада.
48. Директорія і Рада Народних Міністрів Української Народної Республіки. Листопад 1918 – листопад 1920 рр.: Док. і матеріали. – Т. 2. – С. 18.
49. Там само. – С. 633.
50. Там само. – С. 32.
51. Там само. – С. 47.
52. Там само. – С. 642.
53. Там само. – С. 76-77.
54. Там само. – С. 101-104.
55. Там само. – С. 106, 109, 111.
56. Там само. – С. 117-118, 156, 158, 175, 274, 325.
57. Там само. – С. 155.
58. Там само. – С. 655-658.
59. Там само. – С. 279, 291, 298.

Резюме

На основе архивных и опубликованных источников исследуется вопрос о мероприятиях украинских правительств и института Главного уполномоченного правительства УНР Ивана Огиенко по социальной защите граждан республики с ноября 1919 по ноябрь 1920 гг., когда Украинская революция переживала один из самых сложных и драматических периодов.

Ключевые слова: *Директория, Совет Народных Министров, Главный уполномоченный УНР, Украинская Народная Республика, граждане, экономический кризис, инфляция, зарплата, материальная помощь, стипендия, пенсия.*

Одержано 24 квітня 2013 р.

УДК 37.014.1-37.014.12-94(477)

О.Л. Рябченко

«КОЛИШНІ»: СТРАТЕГІЇ І ПАРАДОКСИ ЗДОБУТТЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УСРР У 1920-ті роки

У статті аналізуються стратегії, які використовували «колишні» люди та їхні діти для здобуття вищої освіти в УСРР як необхідної умови інтеграції до раннього радянського суспільства; висвітлено політику радянської влади щодо цієї категорії молоді і методи виховання відданих їй громадян.

Ключові слова: *«колишні», «пролетаризація», «чистки», радянське суспільство, інтеграція, життєва стратегія, соціальне походження, ідентичність.*

Проблеми інтеграції представників колишніх привілейованих класів і їхніх дітей у нове суспільство сьогодні привертають увагу все більшого числа дослідників і є одним із пріоритетних напрямків соціальної історії¹. Дослідження цих питань вимагає не лише використання широкого кола джерел, а й розгляду їх в загальноісторичному контексті, із врахуванням становища різних соціальних і вікових груп, оскільки процес пристосування особистої історії до вимог нової державної ідеології охопив усі шари населення.

Особливо болісною була інтеграція в радянське суспільство дітей «колишніх», яким потрібно було отримати освіту і спеціальність, всіма можливими шляхами минаючи жорсткі вимоги до соціального складу студентства. Питання пристосування їх до умов життя і навчання є важливим перспективним напрямком наукових пошуків сьогодення.

Метою статті є з'ясування стратегій, які використовувала дискримінована молодь для вступу до вищих навчальних закладів УСРР, навчання у них, а після закінчення пристосуватись до нових реалій

Нааявні у нашому розпорядженні документи дозволяють виділити декілька стратегій, що використовувалися «колишніми» з метою здобуття вищої освіти. Стратегія перша – активна підтримка влади. Була харак-